

**Daar
heb ik wel
van terug!**

**Hoe kun je als leerkracht
reageren op anti-Joodse
uitlatingen van leerlingen?**

**Daar
heb ik wel
van terug!**

Je kunt er in de klas of op het schoolplein onverwacht mee worden geconfronteerd: grievende opmerkingen over Joden. Een onderzoek in 2013 onder docenten in het voortgezet onderwijs, uitgevoerd door Panteia in opdracht van de Anne Frank Stichting, laat zien dat veel docenten daar wel eens mee te maken hebben.

Hoe moet je als leerkracht anti-Joodse uitingen van leerlingen beoordelen? Is het serieus te nemen antisemitisme? Is het onwetendheid, onnadenkendheid of napraterij? Of zijn de uitlatingen religieus en misschien wel politiek gemotiveerd? Tip één: probeer uit te vinden welke achtergrond de grievende of haatdragende opmerking heeft. Probeer er achter te komen waar de leerling dit vandaan heeft (internet? leeftijdgenoten? opvoeding?).

Belangrijke volgende vraag: hoe ga je in de klas tegen dit soort grievende uitingen in? Op deze en volgende pagina's geven wij een aantal voorbeelden en tips hoe in specifieke gevallen te reageren. Iedere grievende anti-Joodse uiting vereist een min of meer aangepast educatief antwoord.

Er is misschien maar één ding dat alle Joden in al hun diversiteit met elkaar gemeen hebben en dat is het feit dat anderen aan hen allerlei eigenschappen toedichten. Soms positief, vaak genoeg helaas ook negatief. Deze site geeft een aantal voorbeelden hoe je negatieve uitlatingen en vooroordelen over Joden kunt ontkrachten.

Je kunt als docent ook een andere insteek kiezen die meer voorbereiding vraagt: aan leerlingen iets laten zien van de diversiteit binnen en de rijke geschiedenis van het Jodendom. Die insteek valt buiten het (beperkte) bestek van deze site, doch her en der worden wel de nodige suggesties gedaan en verwijzingen gegeven.

Het vooroordeel over geld en macht

Wat weet je
over Joden?

Ze zijn rijk en
hebben overal
de macht...

Hoe kom je
daar nu weer bij...?
Wie bedoel je
met ze?

De Joden.

Waar hebben
ze de macht?

Overal.

...?

Ja, vooral in
Amerika...

Je bedoelt:
in de Verenigde
Staten?

Ja.

En waar in
de VS?

Op Wall Street
en in Hollywood.
En in de pers...

....

HET VOORoorDEEL OVER GELD EN MACHT

Dat de Verenigde Staten – in het financiële centrum Wall Street, in de pers en in Hollywood – worden beheerst door ‘de Joden’ is een veelgehoord waanidee waar mensen wereldwijd geloof aan hechten. Volgens opiniepeilingen is niet minder dan een op de drie Amerikanen daadwerkelijk van mening dat Joden te veel macht hebben in de top van de financiële wereld.

De term ‘Joodse lobby’ valt dan snel. Of, als het om de financiële macht van ‘de Joden’ gaat, die van het bankiersgeslacht Rothschild, of van Goldman Sachs of The Lehman Brothers. Allemaal bankiers (huizen) met een Joodse achtergrond die in Amerika grote zaken doen of hebben gedaan.

Ook over de filmindustrie van Hollywood wordt vaak gesproken als een ‘Joods bolwerk’. De belangrijkste filmstudio’s zouden ‘in Joodse handen’ zijn. Hollywood is in de ogen van de mensen die zo praten of denken een belangrijk ‘Joods wapen’ in het manipuleren van de publieke opinie. ‘De media’ zijn in handen van ‘de Joden’.

Een paar feitelijke kanttekeningen

Het hoeft niet ontkend te worden dat in de Verenigde Staten van Amerika de afgelopen 100-150 jaar meerdere bankiers met een Joodse achtergrond een vooraanstaande rol hebben gespeeld in de financiële wereld.

Het feit echter dat individuele Joden in de bank- en zakenwereld succesvol zijn (geweest), zegt echter niets over ‘de Joodse invloed’. Voor zover Joden op zakelijk gebied actief zijn in de maatschappij – zowel in de Verenigde Staten als in andere landen – zijn zij dat als individuen. En net als bij andere groepen: niet als vertegenwoordiger van hun religieuze groep of hun volk, maar voor zichzelf en hun gezin.

Dat er relatief veel Joden een baan hebben in de financiële wereld heeft een lange historische achtergrond. In de Middeleeuwen was het Joden verboden om toe te treden tot de gilden, waardoor ze uitgesloten waren van veel beroepen. Zij konden wel zogenaamde vrije beroepen uitoefenen, zoals arts of handelaar in goederen. Ook het uitlenen van geld tegen rente – iets dat de kerken verbood aan christenen onderling – was hen vaak wel toegestaan.

Wall Street is overigens helemaal niet in ‘Joodse handen’. Het financiële centrum van de Verenigde Staten heeft altijd een sterke ‘WASP (White Anglo-Saxon Protestant) traditie’ gehad waar antisemitisme in de loop van zijn 200-jarige geschiedenis meer regel dan uitzondering was. Het is nog niet eens zo heel lang geleden dat Amerikaanse Joden die in de financiële wereld carrière wilden maken eigenlijk het beste een eigen bank konden beginnen.

Ook Hollywood is niet in ‘Joodse handen’ en dat ook nooit geweest. Niemand zal ontkennen dat Pools-Joodse immigranten als Samuel Goldwyn, Jack en Harry Warner en Louis B. Mayer aan de wieg hebben gestaan van drie grote filmstudio’s in Hollywood. Maar Hollywood had vóór de Tweede Wereldoorlog ook een (bijna vergeten) antisemitische filmtraditie.

Productiemaatschappijen als Universal en Keystone maakten in de eerste helft van de vorige eeuw ‘Jew movies’, films waarin stereotiepe Joden voorkwamen die crimineel, vrekkig en geslepen waren. Deze ‘Jew movies’ waren behoorlijk populair; er werden gemiddeld twee per week gemaakt.

Vandaag de dag werken er natuurlijk ook Amerikaanse Joden in de filmindustrie, maar de belangrijkste filmstudio’s zijn tegenwoordig

in handen van buitenlandse investeerders en banken. Hoe dan ook: hoeveel zin heeft het eigenlijk om bij te gaan houden hoeveel Joden er nu precies werkzaam zijn op Wall Street, in Hollywood of in de pers?

Daarbij, kijk eens naar wat Joden positief hebben betekend voor de Amerikaanse – en Nederlandse – samenleving. Kijk eens wat ze hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van de economie, de kunsten en de wetenschappen, en wat voor positief effect dat heeft gehad.

Educatieve tips

Vooroordelen over de economische macht en rijkdom van Joden – of over hun invloed in de media – leiden niet zelden tot complotdenken. De wereld wordt bestuurd door een geheimzinnige macht. Een ultieme vorm van complotdenken is dat Joden uit zijn op verovering of overheersing van de wereld (zoals bijvoorbeeld beschreven in het veelgelezen oude antisemitische schotschrift De Protocollen van de Wijzen van Zion). Wereldwijd spannen Joden samen om anderen hun wil op te leggen.

Het gaat bij vooroordelen over de economische macht van Joden niet om de koppeling tussen de woorden ‘Joden’ en ‘Wall Street’ of de koppeling tussen de woorden ‘Joden’ en ‘Hollywood’, maar om woorden als ‘beheersen’, ‘macht’ en ‘invloed’.

Een leerling – eigenlijk: iedereen – die gelooft in complotten is niet gemakkelijk te overtuigen met feiten en ratio. Probeer daarom – al dan niet in een les – de manier van denken in samenzweringen en complotten te onderzoeken. Complotdenkers denken in intriges: wie heeft hier voordeel bij? Er moet een slechterik zijn, een geheimzinnige macht die aan de touwtjes trekt.

Complotdenken biedt een aantrekkelijk, want eenvoudig schema voor een complexe werkelijkheid. Er bestaat alleen het grote geheim. Joden spelen vaak een belangrijke rol bij complotdenkers en mensen die geloven in samenzweringen.

Internet speelt hierin eveneens een belangrijke rol. Dit mooie en veelgebruikte medium is voor iedereen die een beetje graaft ook een vuilnisvat vol complotdenken.

Voor leerlingen die zoeken op internet is het niet eenvoudig om onderscheid te maken tussen feitelijke en zakelijke informatie enerzijds en spookverhalen of complotdenken anderzijds. Hoe je dat onderscheid wel kunt (leren) maken, is een belangrijke taak voor de hedendaagse docent.

De vaardigheid om bronnen op een goede manier te kunnen analyseren en inhoudelijk op hun waarde te kunnen schatten, is iets wat leerlingen moeten leren en waarmee ze moeten oefenen. Besteed daar een of meerdere lessen aan.

Probeer bijvoorbeeld eens van een iets minder beladen onderwerp (bijvoorbeeld klimaatverandering) op internet een goed feitelijk verhaal te vinden als ook een goed voorbeeld van een internetpagina met daarop sterk gekleurde bronnen of verwarrende informatie. Laat de leerlingen daarmee oefenen.

Het politieke statement

Joden?
Dat zijn toch
gewoon nazi's...

Ho, ho, ho...

Kijk maar
wat ze in
Palestina doen!

Wat bedoel je
precies?

Ze moorden de
Palestijnen uit

Uitmoorden?

Ja, ze doen
hetzelfde als de
nazi's in de
oorlog?

Ho, ho, is dat
een gepaste
vergelijking?

Huh...?

'Wat de nazi's de Joden aandeden in de Tweede Wereldoorlog, doen de Joden nu zelf met de Palestijnen'. Deze opmerking, of een al dan niet afgezwakte variant daarvan, hoor je met de nodige regelmaat van mensen die sympathiseren met de Palestijnse zaak in het conflict tussen Israël en de Palestijnen.

Ook met beeldtaal worden dergelijke vergelijkingen gemaakt. Op pro-Palestina demonstraties – maar ook als graffiti op straat of op internetsites – zie je soms een hakenkruis, symbool van het nationaal-socialisme, naast een davidster, symbool voor Israël en het Joodse volk. Met daartussen een is-gelijk-teken (=).

Onderzoek uit 2013 onder docenten in het voortgezet onderwijs, uitgevoerd door Panteia in opdracht van de Anne Frank Stichting, laat zien dat veel ondervraagde docenten één of meer keer per jaar te maken hebben met leerlingen die Joden op deze of vergelijkbare manier proberen te beledigen naar aanleiding van het conflict in het Midden-Oosten tussen Israël en de Palestijnen.

Een paar feitelijke kanttekeningen

Dat de vergelijking van Joden met nazi's kwetsend en beledigend is voor de Joodse gemeenschap – veelal nabestaanden van Holocaustoverlevenden – mag evident zijn. Het is het gelijk stellen van een slachtoffer aan zijn beul.

Het is eveneens een vergelijking die mank gaat. Niet iedere Jood is Israëliër, niet iedere Jood of Israëliër is automatisch zionist en niet iedere zionist is het eens met het beleid van de Israëlische regering.

Maar eerst en vooral natuurlijk: hoe tragisch het lot ook is van veel Palestijnen, Israël is er niet op uit – en is er nooit op uit geweest – om zoveel mogelijk Palestijnen te vermoorden! Dit in tegenstelling tot de nazi's die er op uit waren om alle Joden in Europa te om te brengen.

Het conflict tussen Israël en de Palestijnen is van een totaal andere orde en heeft een totaal andere oorsprong (en omvang) dan de Jodenvervolging in de Tweede Wereldoorlog. De term genocide of massamoord gebruiken voor het conflict tussen Israël en de Palestijnen is niet alleen sterk overdreven, maar ook gewoon fout.

Het conflict dat Israël en de Palestijnen uitvechten is met name een gevecht over de zeggenschap in een bepaald gebied. De nationaal-socialisten in Duitsland hadden helemaal geen politiek, territoriaal of andersoortig conflict met de Joden. De Holocaust was in de eerste plaats een uitvloeisel van hun rassenwaan en antisemitisme.

In de conflicten in de landen rondom Israël en de Palestijnse gebieden – de burgeroorlogen in Irak en Syrië bijvoorbeeld, de 'Arabische lente' in een aantal Noord-Afrikaanse landen – zijn de laatste jaren buitensporig veel dodelijke slachtoffers te betreuren. Afgezet tegen deze bloedige conflicten is de verhouding tussen Israëli's en Palestijnen bijna een vreedzaam vijandig naast elkaar leven te noemen.

Maar in alle conflicten in het Midden-Oosten telt natuurlijk dat ieder slachtoffer – Palestijns of Israëliësch, soenniet, sjiiet, Koerd of aleviet – er een teveel is!

Het conflict tussen Israël en de Palestijnen is van oorsprong ook geen religieuze vete, het is geen conflict tussen joden en moslims. Het is een territoriaal en politiek conflict, waarbinnen wel veel groepen en mensen – zowel in Israël als in de Palestijnse gebieden – proberen om er een religieuze dimensie aan te geven (door bijvoorbeeld hun politieke standpunt te legitimeren met citaten uit de Koran dan wel Tora).

Als dit thema naar aanleiding van een actuele gebeurtenis in het Midden-Oosten in de klas te sprake komt, is het voor een docent nuttig om voorbereid te zijn op leerlingen die dergelijke vergelijkingen maken. Probeer deze leerlingen duidelijk te maken dat kritiek op Israël of op politieke beslissingen van de Israëlische regering natuurlijk gemaakt mogen worden.

Het is niet antisemitisch om het beleid van achtereenvolgende Israëlische regeringen ten aanzien van de betwiste gebieden te bekritisieren of zelfs af te wijzen. Dat gebeurt ook binnen Israël zelf. Maar het is heel wat anders om daarbij het bestaansrecht van de staat Israël ter discussie te stellen.

Voor Israëli's en voor zeer vele mensen buiten Israël – Joods en niet Joods – is het onacceptabel het bestaansrecht van Israël ter discussie te stellen. Ze ervaren dat alsof openlijk opnieuw het recht van bestaan van Joden – dit keer in de vorm van de Joodse staat – ter discussie wordt gesteld en beschouwen dit standpunt daarom als levensbedreigend.

Wijs leerlingen erop dat het willen afschaffen van de staat Israël net zo'n zinloze gedachte is als het willen afschaffen van de multi-etnische samenleving. De staat Israël is in 1948 uitgeroepen door de Verenigde Naties en was daarmee een feit, aanvaard via het internationaal recht. Na de Tweede Wereldoorlog zijn veel nieuwe staten ontstaan en dat heeft vaak tot conflicten geleid die nog altijd voortduren.

Leg uit dat het een gemiste kans is geweest dat de Arabieren in Palestina hun staat niet hebben geaccepteerd. Er zouden dan wellicht twee vreedzame staten naast elkaar in het voormalig Palestijns mandaat gebied hebben kunnen bestaan.

Wijs leerlingen er ook op dat het gelijkstellen van 'de Joden' met de staat Israël riskant en verkeerd is. Slechts een minderheid van alle Joden ter wereld woont in Israël en binnen alle Joodse gemeenschappen – ook die in Israël – wordt zeer uiteenlopend gedacht over het conflict met de Palestijnen. Natuurlijk: net zoals de meeste Arabieren solidair zijn met de Palestijnen zijn de meeste Joden solidair met de (Joodse) Israëliërs.

Lang niet alle Joden, in Israël of daarbuiten, staan altijd en overal achter het beleid van de Israëlische regering. Maar of je de politieke besluiten van de Israëlische staat nu wel of niet steunt mag in de kern van de zaak natuurlijk niets uitmaken.

Maak de vergelijking, dat ook veel Nederlanders het niet eens zijn met de politiek van onze regering, maar dat houdt nog niet in dat Nederlanders het bestaansrecht van ons eigen land ter discussie zullen stellen.

De vaardigheid om bronnen op een goede manier te kunnen analyseren en inhoudelijk op hun waarde te kunnen schatten, is iets wat leerlingen moeten leren en waarmee ze moeten oefenen. Besteed daar een of meerdere lessen aan.

Probeer bijvoorbeeld eens van een iets minder beladen onderwerp (bijvoorbeeld klimaatverandering) op internet een goed feitelijk verhaal te vinden als ook een goed voorbeeld van een internetpagina met daarop sterk gekleurde bronnen of verwarrende informatie. Laat de leerlingen daarmee oefenen.

De heilige overtuiging

Weet je ook iets over andere geloven?

Ja, christenen.
En Joden

Wat weet je over hen?

Het zijn varkens en apen

Pardon... Van wie heb je dat nou weer?

Van m'n vader'

En waar heeft hij dat vandaan?

Het staat in de Koran

Maar er staat toch meer in de Koran over Joden en christenen?

Dat ze nooit te vertrouwen zijn?

Nee, fout, dat bedoel ik niet. Ik bedoel iets positiefs

Huh?

Joden worden beschreven als "mensen van het Boek"

Wat weet jij daar nou van, je gelooft niet eens

Nee, maar ik weet er wel wat van...

DE HEILIGE OVERTUIGING

In de Koran worden in een aantal soera's inderdaad waarschuwingen uitgesproken tegen 'mensen van het Boek' die van de juiste weg van God zijn afgedwaald. Met 'mensen van het Boek' worden Joden en christenen bedoeld.

In soera (vers) 5:60 van de Koran bijvoorbeeld wordt gezegd dat zij niet wraakzuchtig moeten zijn jegens de moslims. Als waarschuwing zegt de Koran dat Gods vervloeking ook hen kan treffen en hen tot varkens en apen kan maken.

Ook kregen de Profeet Mohammed en zijn volgelingen in de jaren 624 en 625 een conflict met drie Joodse stammen die zich niet tot de islam wilden bekeren. De Joodse stammen werden daarop door het leger van de Profeet uit de stad Medina verdreven.

Een paar feitelijke kantekeningen

De grote monotheïstisch religies – Jodendom, Christendom en Islam – hebben alle drie een ingewikkelde verhouding tot 'ongelovigen' en/of 'andersdenkenden'. Dat wordt duidelijk voor iedereen die serieus en onbevangen hun Heilige Schriften leest en de commentaren daarop.

Vaak wordt de vreemdeling welkom geheten en is zorg voor 'de ander' het hoogste goed. Maar niet-gelovigen of anders-gelovigen worden ook als afgodendienaars voorgesteld van wie het lot hier en nu – of in het leven na de dood – vreselijk zal zijn.

Het verketteren (demoniseren) of animaliseren (gelijk stellen met dieren) van anders- of ongelovigen moet in de eerste plaats gezien worden als een 'religieuze propagandawapen'. In het Nieuwe Testament zegt Jezus bijvoorbeeld in de Bergrede: "Geef het heilige niet aan de honden en gooi geen paarden voor de zwijnen." (Mattheüs 7:6)

Met die honden en zwijnen worden zonder enige twijfel niet in Christus gelovende Joden bedoeld, maar het zou niet eerlijk of juist zijn om de conclusie te trekken dat voor christenen alle niet-gelovigen gelijk worden gesteld met honden en zwijnen. Er staan veel meer en ook heel andere teksten in alle Bijbelboeken.

Hetzelfde gaat op voor passages in de Koran die gaan over mensen die het woord van Mohammed – voor moslims het woord van God – niet serieus willen nemen. Er zijn een aantal soera's waarin zij direct of indirect worden aangeduid als apen, varkens en ezels.

Maar er staan ook teksten in de Koran die heel anders kunnen worden uitgelegd richting Joden en christenen. Een moslim moet altijd gastvrij zijn jegens vreemdelingen. Binnen de islamitische traditie hebben Joden en christenen – 'mensen van het Boek' – zelfs een speciale status, in tegenstelling tot 'echte' ongelovigen en mensen die in meerdere goden geloven.

Moslims geloven dat God Zijn wil heeft doorgegeven aan profeten die ook in de Joodse en christelijke heilige boeken voorkomen: ondermeer Ibrahim (Abraham), Moesa (Mozes) en Isa (Jezus). Maria, de moeder van Jezus, komt in de Koran vaker voor dan in het Nieuwe Testament. Aan haar wordt een gehele en zeer poëtische soera gewijd.

Joden en moslims zijn zeker niet veertien eeuwen lang vijanden van elkaar geweest. In de geschiedenis van de moslimwereld hebben in veel tijden en onder veel regimes Joodse minderheden vreedzaam kunnen leven. Hoewel men veelal tweederangs burger was, werd men wel beschermd. Van gedwongen bekeerlingen was weinig sprake. Maar naast vreedzame perioden en tolerante regimes kent de geschiedenis van de islam ook oorlogszuchtige regimes en intolerante perioden. Eeuwenlang zijn Joden in de moslimwereld, de 'dar al-Islam', onderworpen geweest aan de regels van de dhimma. Tegen betaling van beschermgeld en extra belasting hadden zij de status van beschermde (tweederangs) burger, maar met

veel beperkingen die de moslims niet hadden'. Het statuut van de dhimma is altijd van kracht geweest, maar werd de ene keer wel veel strenger toegepast dan de andere keer.

Educatieve tips

In een gesprek of discussie met moslimleerlingen is het niet aan te bevelen om een discussie over de interpretatie van Koranverzen te beginnen. Zeker docenten die zelf geen moslim zijn, zullen door moslimleerlingen niet serieus genomen worden.

Als je besluit om leerlingen zelf een werkstuk te laten maken – over bijvoorbeeld de verhouding tussen moslims, Joden en christenen – dan is het grote probleem dat zij (de leerlingen) zo goed als zeker hun informatie op internet zullen zoeken. Maar erg veel sites op internet bieden over dit onderwerp eigenlijk alleen maar bevooroordeelde en ongenueanceerde informatie.

Zowel fanatieke moslims als fanatieke moslimhaters gebruiken en interpreteren de soera's uit de Koran over ongelovigen (Joden en christenen) op exact dezelfde manier. Ze geven aan de Koran een fundamentalistische interpretatie, alsof niet-moslims altijd met apen en varkens worden gelijkgesteld. Van dit soort eenzijdige Koraninterpretaties wemelt het op internet; genuanceerde uitleg van de Koran is veel moeilijker te vinden.

Eenzijdig gebruik maken van teksten uit Heilige Schriften of commentaren daarop levert weinig inzicht op in de geschiedenis van deze religies en religieuze tradities, maar leidt alleen tot een categorische veroordeling van – en soms zelfs hetze tegen – 'de ander'. Voor nuances en meerdere kleurschakeringen is op internet over dit onderwerp helaas weinig plaats.

In een (beperkt) aantal gevallen kan het aangewezen zijn om met de leerlingen samen op zoek te gaan naar de overeenkomsten (en niet de verschillen of strijdpunten!) tussen de grote wereldgodsdiensten. Het kan ook voor niet-gelovige leerlingen wellicht een interessante denkoefening zijn om zich te verplaatsten in een gelovige en te leren onder woorden te brengen wat de positieve waarde van een (christelijk, Joods of islamitisch) geloof zou kunnen zijn.

Hetzelfde geldt natuurlijk ook omgekeerd: ook gelovige leerlingen zouden zich moeten kunnen verplaatsen in mensen die er geen godsbeeld op na houden en zich in de eerste plaats aan humanistische of andere niet-godsdienstige waarden vasthouden.

De grootste meerwaarde heeft vaak een echte ontmoeting: nodig – indien mogelijk – iemand van de Joodse gemeente als gastspreker uit in de klas. Of breng met de klas een bezoek aan het Joods Historisch Museum in Amsterdam en maak daar een afspraak met een van de medewerkers.

Andere mogelijkheid: nodig een rabbijn uit of breng een bezoek aan een synagoge. In een aantal synagogen kan men zelfs een dienst bijwonen. Jongeren zien dan dat er nog altijd een levende Joodse gemeenschap is.

De vaardigheid om bronnen op een goede manier te kunnen analyseren en inhoudelijk op hun waarde te kunnen schatten, is iets wat leerlingen moeten leren en waarmee ze moeten oefenen. Besteed daar een of meerdere lessen aan.

Probeer bijvoorbeeld eens van een iets minder beladen onderwerp (bijvoorbeeld klimaatverandering) op internet een goed feitelijk verhaal te vinden als ook een goed voorbeeld van een internetpagina met daarop sterk gekleurde bronnen of verwarrende informatie. Laat de leerlingen daarmee oefenen.

Holocaust ontkenning

Altijd dat
gezeur over
de oorlog en de
Holocaust...

Hoezo
gezeur?

Nou, volgens
mij is het zwaar
overdreven

Hoezo
overdreven?

Volgens mij
zijn er helemaal
niet zoveel Joden
vergast

Waar heb je
dat vandaan?

Nou,
dat staat op
internet

Waar op
internet?

Gewoon,
overal

Onderzoek naar antisemitische incidenten in het voortgezet onderwijs, op vraag van de Anne Frank Stichting uitgevoerd door Panteia, laat zien dat tien procent van alle ondervraagde docenten één of enkele keren per jaar te maken heeft met leerlingen die de Holocaust ontkennen, belachelijk maken of zelfs goedkeuren.

Het ontkennen dat er tijdens de Tweede Wereldoorlog zes miljoen Joden zijn vermoord door de nazi's en hun aanhangers is uiterst kwetsend en beledigend, niet alleen voor het slinkend aantal directe slachtoffers dat het heeft overleefd, maar ook voor nabestaanden van Holocaustslachtoffers. En natuurlijk is het ook kwetsend voor ieder weldenkend mens.

Een paar feitelijke kanttekeningen

In de geschiedenis is de systematische en fabrieksmatige moord op zes miljoen Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog – vaak aangeduid met de term Holocaust, of Sjoa – zo goed als zeker de best gedocumenteerde misdaad tegen de menselijkheid. Er is een overdaad aan nazi-documenten en ander bewijsmateriaal betreffende de planning en uitvoering van deze misdaad.

Er bestaan veel documenten, filmbeelden en foto's van massa-executies, van de transporten naar en de bevrijding van de concentratie- en vernietigingskampen; er zijn massagraven gevonden en er zijn ontelbare getuigenverklaringen vastgelegd, onder meer van overlevenden.

Op internet circuleren evenwel nogal wat sites waarin twijfel wordt gezaaid aan het feit dat deze misdaad wel heeft plaatsgevonden. Voor iedereen die daar naar op zoek gaat, is het niet moeilijk om films, teksten of ander 'bewijsmateriaal' te vinden waarin ontkend wordt dat de Holocaust daadwerkelijk heeft plaatsgevonden. Soms gebeurt dat zelfs onder pseudo-wetenschappelijke vlag.

Het belachelijk maken van de Holocaust of het proberen te bewijzen dat deze helemaal niet – of niet op deze schaal – heeft plaatsgevonden, heeft altijd een politiek doel. Niet zelden is het een poging van neo-nazi's om nieuwe aanhangers te winnen voor het nationaal-socialistisch gedachtegoed.

Vaak ook is het propageren van onwaarheden over de Holocaust een wapen in de strijd tegen Israël. Door twijfel te zaaien over het lot van de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog probeert men de bestaansgrond van de staat Israël te ondermijnen. Deze laatste variant komt het meest voor op internet: op tal van sites, in blogs en in tal van sociale media valt in allerlei talen te lezen dat de Holocaust 'zionistische propaganda' is.

Daar komt bij dat veel Arabische media – televisiezenders, websites, et cetera – die ook te ontvangen zijn in Nederlandse huis- en slaapkamers, bij tijd en gelegenheid een podium bieden aan Holocaustontkenning in al zijn varianten. Jongeren in Nederland die deze media op wat voor manier dan ook volgen, komen er dus mee in aanraking.

Educatieve tips

Moet je leerlingen die de moord op zes miljoen Joden ontkennen, bagatelliseren of zelfs goedkeuren de mond snoeren of met hen in discussie gaan? Dat is een vraag die moeilijk in zijn algemeenheid te beantwoorden is.

Zitten er – de kans is klein – 'hardcore ontkenners' in de klas, dan is het raadzaam om hen geen podium te geven tijdens de les of daarbuiten. Op die manier zou je namelijk Holocaustontkenning serieus nemen als een te verdedigen mening. Dat is het niet – het is een discriminerende belediging – en dat mag nooit een mening naast andere meningen worden.

[Goed om in het achterhoofd te houden: holocaustontkenning is een discriminerende uitlating waar strafrechtelijke vervolging op mogelijk is. Toen in februari 2013 een paar Turkse jongens uit Arnhem zich in een televisieprogramma sterk antisemitisch en uiterst badinerend over de Holocaust uitlieten – ze gaven te kennen er zelfs achter te staan – kregen zij dan ook te maken een politie-onderzoek en uiteindelijk zelfs vervolging door de Officier van Justitie.

Dat een dergelijk traject mogelijk is, weten leerlingen niet altijd. Het kan dus nuttig zijn om uit te leggen waarom dergelijke uitlatingen verboden en strafbaar zijn.]

Het verdient evenmin aanbeveling om tijdens lessen over de Tweede Wereldoorlog geen of weinig aandacht te besteden aan de Holocaust. Door dat te doen – waarschijnlijk om anti-Joodse uitspraken of emoties van leerlingen uit de weg te gaan – ontnem je leerlingen de kans om kennis te nemen van een centraal drama uit de Europese geschiedenis.

Kennis verwerven hierover is belangrijk. De Nederlandse en Europese geschiedenis van de afgelopen zeventig jaar zijn nauwelijks te begrijpen zonder de nodige basiskennis over de Tweede Wereldoorlog in het algemeen en de moord op zes miljoen Joden in het bijzonder. Als educatieve instelling heeft de Anne Frank Stichting in Nederland – maar ook daarbuiten – het nodige bijgedragen om leerlingen van die basiskennis te voorzien.

In hoeverre een leerkracht met 'softcore-ontkenners' in gesprek of debat moet gaan, hangt sterk af van de individuele leerling (en van de overtuigingskracht die de docent heeft op deze leerling). In een aantal gevallen kan het beter zijn om niet te gaan argumenteren, maar om het probleem aan de orde te stellen waarom mensen iets dat overduidelijk heeft plaatsgevonden gaan ontkennen. Wat zit daar achter, welke (politieke) motieven hebben die mensen?

Vaak is het goed om leerlingen opdrachten of informatie te geven waarmee ze zich kunnen verdiepen in de oorlogsgeschiedenis. Het inzetten van een persoonlijk verhaal uit de oorlog is een goede manier om leerlingen te helpen zich te verplaatsen in de persoonlijke levensgeschiedenis van Holocaustslachtoffers of nabestaanden daarvan.

Dat kan op tal van manieren: het vertellen van een verhaal, het draaien van een film, het uitnodigen van een gastspreker die uit eigen ervaring nog kan vertellen over de oorlog, of een bezoek brengen aan het Anne Frank Huis. Diverse educatieve materialen van de Anne Frank Stichting kunnen hierbij worden gebruikt.

Het domme naparaten

Ik haat
de Joden

Waarom?

Gewoon.

Hoezo:
gewoon?

Gewoon...

Wil je erover
praten?

Nee

HET DOMME NAPRATEN

De leerling wil niet praten of weet niet waar hij (of zij) het over heeft. Heeft het zin om deze leerling te dwingen een gesprek aan te gaan? Kun je eisen dat een leerling antwoord geeft en uitlegt wat hij onder Joden verstaat en waarom hij of zij die niet ziet zitten? Die vraag zal eerst beantwoord moeten worden.

Educatieve tips

Als iemand zonder enige onderbouwing zijn afkeer van Joden ventileert, en daarover ook niet wil praten, kan het gesprek natuurlijk ophouden. Dan blijft natuurlijk wel overeind dat schelden en beledigen met kwetsende opmerkingen – antisemitisch of anderszins – niet getolereerd mag worden.

Als een leerling ook na aandringen voor een gesprek of voor argumenten geen ruimte biedt, kan een docent er verder niet veel mee. Maak duidelijk dat schelden en beledigen in de klas, op school of op het schoolplein niet zijn toegestaan.

Bij structurele overtredingen: maak hierover duidelijke schoolregels en bespreek deze met de leerlingen.

Het kan natuurlijk ook zo zijn dat een leerling het woord 'Jood' als scheldwoord gebruikt zonder dat hij of zij ook maar enig idee heeft wat dat woord inhoudt of betekent. Waarschijnlijk heeft hij of zij dit scheldwoord opgepikt op straat of van vriendjes gehoord of bij de voetbal.

In dat geval is het zinvol om een (deel van) de les te besteden aan het uitleggen waarom schelden verkeerd is, of het nu iemand uitschelden voor 'Jood' is of voor 'homo'. Wat kunnen scheldwoorden met mensen doen?

Leg uit dat schelden ook een vorm van geweld is of kan zijn, dat schelden en pesten snel met elkaar verweven kunnen raken. Als gedrag zich herhaalt, kan men op school besluiten verdergaande maatregelen te nemen.

De eeuwen- oude mythe

Waar vind je
verhalen over
Joden?

In de Bijbel,
meneer

Wat staat
daar?

Nou, over
Adam en Eva.
En Jezus

'En wat zegt
de Bijbel over
Joden?'

Dat ze
Jezus hebben
vermoord....

Hoezo 'ze'...?
Wie zijn die ze?

De Joden.

Hoe kom je
daar nu bij...?

Voor christenen is Jezus Christus de zoon van God die gestorven is aan het kruis. Dat 'de Joden' schuldig zijn aan de dood van Jezus Christus is de belangrijkste beschuldiging die christelijke theologen, priesters, pausen en dominees in de loop van twintig eeuwen geschiedenis hebben ingebracht tegen Joden. Eeuwenlang is de houding van christenen ten aanzien van hen en hun geloof door dit idee bepaald.

In het Evangelie van Johannes, te vinden in het Nieuwe Testament van de Bijbel, roepen de toen aanwezige en daar verzamelde Joden om de kruisiging van Jezus: 'Weg met Hem! Weg met Hem! Kruisig Hem!' (Johannes 19:15). En in het Evangelie van Mattheus roepen de Joden: 'Zijn bloed kome over ons en over onze kinderen'. (Mattheus 27:25)

Deze twee Bijbelteksten samen hebben sterk bijgedragen aan het idee dat 'de Joden' collectief schuldig zijn aan Jezus' dood en dus voor eeuwig zijn vervloekt. De teksten zijn in ieder geval door veel christelijke theologen vroeger zo uitgelegd. Deze onterechte tegen Joden gerichte beschuldiging van Godsmoord was vele eeuwen lang een centraal geloofsartikel in de katholieke kerk en ook in veel protestantse kerken.

Een paar feitelijke kanttekeningen

Het christendom heeft zich in de eerste eeuwen van zijn bestaan ontwikkeld van een Joodse sekte tot een kerk voor niet-Joden. In die ontwikkeling heeft de beschuldiging van Godsmoord een belangrijke rol gespeeld.

De beschuldiging dat de Joden Christus hebben vermoord, moet gezien worden als theologisch argument en 'wapen' in de religieuze rivaliteit die eeuwenlang heeft bestaan tussen Joden en christenen. Wie vertegenwoordigt het 'ware geloof' en waarom? Omdat 'de Joden' de dood van Christus op hun geweten zouden hebben, zijn zij vervloekt tot in lengte der dagen, was eeuwenlang een uitgangspunt van de kerken.

De beschuldiging heeft tot veel bloedvergieten geleid. Tijdens de Kruistochten (12e en 13e eeuw) waren Joden met enige regelmaat de eerste slachtoffers van de kruisvaarders. Misschien wel een derde van alle Europese Joodse gemeenschappen ten noorden van de Alpen is door de kruisvaarders gedwongen bekeerd of uitgeroeid.

De katholieke kerk – later gevolgd door veel protestantse kerken – heeft zich vele eeuwen lang in woord en geschrift fel afgezet tegen de Joden die Jezus niet als hun Heiland (Verlosser) wilden aanvaarden en Hem hadden vermoord. Anti-judaïsme was tot ver in de 20e eeuw een onderdeel van de katholieke identiteit.

Pas ruim na de Tweede Wereldoorlog, ten tijde van het Tweede Vaticaans Concilie (1962 – 1965) heeft de kerk haar denken over Joden en Jodendom radicaal veranderd. Katholieke en protestantse theologen benadrukken tegenwoordig de overeenkomsten tussen de gemeenschappelijke waarden van christendom en Jodendom. Ook wordt erkend dat het christendom is voortgekomen uit het Jodendom en dat er dus gemeenschappelijke wortels zijn.

De geschiedenis van vele eeuwen antisemitisme is niet te begrijpen zonder weet te hebben van de rol die de mythe heeft gespeeld van 'de Jood' als moordenaar van Christus.

Vandaag de dag hoor of lees je in Nederland deze beschuldiging nog maar zelden. De oorzaken daarvan: de radicaal veranderde opstelling van de kerken ten aanzien van Joden en het Joodse geloof. Ook de secularisatie die in Nederland vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw is ingezet, speelt hierbij een rol.

Veel leerlingen zijn tegenwoordig niet meer van huis uit christelijk of christelijk opgevoed; de mythe van de Joden als moordenaars van Christus zal hen weinig zeggen. Dat wil niet zeggen dat dit verhaal helemaal begraven is: op internet zijn nog vele varianten hiervan in omloop. Denk ook maar eens aan populaire heden-daagse verbeeldingen – bijvoorbeeld de film *The Passion of Mel Gibson* – waarin de mythe van de Godsmoord nieuw leven is ingeblazen.

Komt een leerling – wat niet waarschijnlijk is – toch met deze antieke beschuldiging, dan kan een deel van een les besteed worden aan een uitleg over de eeuwenoude religieuze rivaliteit tussen Joden en christenen, hun 'ideologische' strijd om het 'ware' geloof.

Christenen hebben zich afgezet tegen het 'oude' geloof, men wilde duidelijk maken dat er maar één waarheid was: geloof in de Messias als de zoon van God, in de figuur van Jezus van Nazareth. Joden zagen het Nieuwe Testament pertinent niet als vervanging van het 'oude'.

Ben je een beetje thuis in de Bijbel en staan de leerlingen hiervoor open, dan kunt u ook proberen om in een les de historische Joodse prediker Jezus te plaatsen in zijn tijd. Hoe verhielden hij en zijn volgelingen zich bijvoorbeeld tot de Romeinse bezetter, tot andere belangrijkste Joodse sekten of stromingen uit die tijd (Farizeeën en Sadduceeën), et cetera.

Maar vanzelfsprekend moet ook duidelijk gemaakt worden dat collectieve schuld niet bestaat en niet mag bestaan. Een bevolkingsgroep ergens collectief voor verantwoordelijk houden of schuldig aan verklaren is altijd een recept voor – of een stap in de richting van – onderdrukking en discriminatie.

Daarbij leert de geschiedenis dat het niet de Joden waren die Jezus hebben gekruisigd, maar de Romeinen. Kruisiging was een Romeinse doodstraf, Joden hadden stening als doodstraf. Als men al zou spreken van schuld, treft dat de Romeinse overheersers in Palestina op dat moment.

Het pijnlijke scanderen

Hé, vuile
kankerJood...'

'Zeg, ga je
mond eens
spoelen, dit soort
scheldwoorden
mag je niet
zeggen en wil
ik niet horen.
Weet je wat
je zegt?

Maar
die gozer is
een Jood...

Hoezo?

Hij vindt
Ajax een
goeie club...'

Wat heeft
dat er nou
mee te
maken?

Nou,
Ajax zijn
Joden

Hoezo?

Omdat het
een Joodse
club is

Is dat echt zo?

Iedereen
zegt dat...

Maar is het
ook zo?

...

HET PIJNLIJKE SCANDEREN

Joden' en 'Ajax' zijn voor veel leerlingen inwisselbare grootheden. Ajax is een Joodse club en voor aanhangers van de tegenpartij zijn de voetballers en fans van Ajax 'Joden'. Of zo kwetsend mogelijk: 'kankerJoden'. Het schalt soms over de tribunes.

Het idee dat Ajax een Joodse club is, is ook al geruime tijd door de harde kern van de Ajax-fans omhelst. Bij tijd en gelegenheid scanderen ze 'Joden, Joden' of 'superJoden' in de Johan Cruijff ArenA of op de tribune van de club waar ze op bezoek zijn. En ze tooien zich met de Israëliische vlag.

Een paar feitelijke kanttekeningen

Rond de Joodse wortels van Ajax – opgericht in het jaar 1900 – is veel mythevorming. Amsterdam telde vóór de Tweede Wereldoorlog een aanzienlijke Joodse gemeenschap die grotendeels in het centrum van de stad en in Amsterdam-Oost woonde.

Ook de voetbalclub Ajax heeft een belangrijk deel van zijn geschiedenis in Amsterdam-Oost, maar het is nooit een Joodse club geweest. Een aantal andere organisaties en verenigingen hadden voor de oorlog wel een echte Joodse signatuur, maar Ajax niet. Niettemin had de club een relatief grote Joodse supportersaanhang, gezien de bevolkingssamenstelling van de stad niet onlogisch.

In 1941 werden de Joodse leden van Ajax op last van de Duitse bezetter geroyeerd. Velen van hen hebben de oorlog niet overleefd. De echte Joodse (voetbal)verenigingen – die Amsterdam toen ook kende – werden verboden of waren in staat van ontbinding. De Joodse voetballer Eddy Hamel, rechtsbuiten van Ajax van 1922 tot 1930, is vermoord in het vernietigingskamp Auschwitz-Birkenau.

Na de oorlog bleven de meeste voetbalminnende Amsterdamse Joden die de oorlog hadden overleefd hun club trouw. Uit traditie zijn velen van hen van vader op zoon Ajax-aanhanger gebleven.

In de gloriejaren van Ajax, eind '60er en begin '70er jaren van de vorige eeuw, telde Ajax een paar Joodse spelers (Sjaak Swart, Bennie Muller) en een Joodse voorzitter, Jaap van Praag. Diens neef, Michael van Praag, werd later voorzitter.

Conclusie: ondanks een aantal Joodse spelers en bestuursleden heeft Ajax geen specifiek Joodse geschiedenis. Wel heeft de club altijd – en dan met name vóór de oorlog – een trouwe schare Joodse supporters gehad.

Educatieve tips

Moet je de anti-Joodse spreekwoorden op de voetbaltribune benoemen als antisemitisme, als haat tegen Joden? Of is het een afzetten tegen Ajax? En hoe zit het dan met de Ajax-fans die zich graag en luidruchtig willen tooien met de geuzennaam 'Joden' of zelfs 'superJoden'? Lokken zij geen antisemitische spreekwoorden uit?

Dat zijn vragen die je niet gemakkelijk met een eenduidig ja of nee kunt beantwoorden. Rond wedstrijden waarin Ajax speelde, hebben politie en justitie in het verleden in ieder geval wel groepen én individuele supporters opgepakt en bestraft wegens antisemitisme. Dit feit kun je zeker overbrengen op leerlingen.

De grievende spreekwoorden en kreten over Joden op de voetbaltribunes hebben de laatste jaren ook een weg gevonden naar het schoolplein en de klas. Een op de drie docenten in het voortgezet onderwijs gaf in 2013 in een onderzoek te kennen dat beledigingen die zij hoorden van leerlingen over Joden vaak een voetbalcontext hebben.

Wellicht maken sommige leerlingen als zij het woord Jood als scheldwoord gebruiken alleen maar een associatie met Ajax. Maar soms worden er ook al dan niet bewust allerlei verschrikkingen uit de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust bijgesleept, waarbij met name het lot van de Joodse slachtoffers in de gaskamers dankbare associaties opleveren.

Dat dit kwetsend is, snappen de leerlingen zelf heus wel. Dat zij dit eigenlijk niet mogen zeggen, behoeft waarschijnlijk nauwelijks enige uitleg.

Bestaat daar in de klas en bij de leerlingen ruimte voor, dan kun je ze zelf laten onderzoeken hoe en waarom Amsterdam in het algemeen en Ajax in het bijzonder aan de bijnaam 'Joods' is gekomen. Over de 'Joodse geschiedenis' van Ajax staan op internet veel interessante artikelen. Het beste boek daarover is 'Ajax, de Joden, Nederland', geschreven door Simon Kuper.

ALGEMENE TIPS

Waarom reageren op anti-Joodse uitspraken van leerlingen?

- Omdat je die verantwoordelijkheid hebt in je rol als docent.
- Omdat je leerlingen omgangsvormen wilt leren.
- Omdat je leerlingen gevoeligheid voor geschiedenis wilt bijbrengen.
- Omdat discriminerend gedrag niet acceptabel is, niet tegen Joden, niet tegen homo's en niet tegen mensen met een andere huidskleur.
- Omdat in sommige situaties antisemitische opmerkingen in het openbaar en racistische opmerkingen strafbaar kunnen zijn.

Hoe kunt u het beste reageren?

- Richt je op concreet gedrag van leerlingen of op uitspraken die je hebt gehoord.
- Gebruik de LSD-methode: luisteren, samenvatten en doorvragen. Herformuleer en herhaal de opmerking van de leerling, vraag een bevestiging van die samenvatting en stel daar een vraag over. Laat (nog) geen afkeuring blijken. Probeer er zo achter te komen waarom hij of zij zich op deze manier uitlaat en wijs zo nodig op de schoolregels en andere omgangsvormen.
- Reageer zo snel mogelijk: ga er direct en met open vizier tegenin. Met andere woorden: maak het incident direct bespreekbaar.
- Maak (samen) afspraken over hoe je wilt dat leerlingen en docenten in de klas met elkaar omgaan en elkaar betitelen.
- Grijp het voorval aan leerlingen ervan te laten leren. Bedenk of het beter is om met individuele leerlingen (of met een groepje leerlingen) een gesprek aan te gaan, of dat er aanleiding is om het onderwerp klassikaal te behandelen.
- Leg de verschillen en de overeenkomsten uit tussen antisemitisme en andere vooroordelen of vormen van discriminatie.
- Als een leerling een opmerking maakt die je raakt, laat dat dan merken. Het is goed om je persoonlijke gevoelens te laten zien en het kan bijdragen aan een open sfeer waarin anti-Joodse uitspraken (of andere vooroordelen) bespreekbaar worden. Wordt echter niet boos of geïrriteerd. Ga ook niet schelden. Die uitingen bevorderen het leerproces niet.
- Bespreek ook met collega's wat er speelt en hoe jij ermee om denkt te gaan (en/of mee omgegaan bent). Zo ontstaat er een besef dat het niet een onoplosbaar probleem is (maar dat het ook zeker niet eenvoudig is om met de juiste aanpak te komen als leerlingen zich in negatieve zin of grievend over Joden uitlaten).
- Nodig ouders uit om het voorval te bespreken en leg uit waarom dit gedrag onacceptabel is. Gedrag van kinderen komt vaak voort uit dat wat ouders als voorbeeld geven, thuis en in de huiselijke omgeving.

Waar kunt u nog meer op letten?

- Wees alert op antisemitische opmerkingen van collega-docenten en ouders. Ook zij mogen hierop worden aangesproken.

Hoe moet u niet reageren?

- Er niks van zeggen, bijvoorbeeld vanuit het idee 'er zitten toch geen Joodse kinderen in de klas, niemand zal zich gekwetst voelen'. Op die manier is de kans op herhaling groot en verandert er niets.
- Tegenover een anti-Joodse opmerking zelf heel generaliserend over Joden gaan praten. Zoals in de inleiding al is gezegd: het toedichten van allerlei eigenschappen aan Joden doet geen recht aan de diversiteit binnen deze gemeenschap(pen).

Tenslotte

- Persoonlijk contact opnemen en het probleem bespreken met de Anne Frank Stichting kan natuurlijk altijd. Met de nodige regelmaat organiseert de afdeling Educatie van de Anne Frank Stichting trainingen hoe om te gaan met discriminerende uitspraken van leerlingen in het algemeen, met daarbij ook aandacht voor het specifieke van antisemitisme. Ook heeft de stichting het nodige lesmateriaal beschikbaar.

Meer informatie of vragen: Neem contact met ons op door een mail te sturen naar docenten@annefrank.nl o.v.v. daar heb ik wel van terug.